

УДК 94 (477) «1921 – 2000»:631

В. М. Лазуренко**ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
ТА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СЕЛЯНСЬКИХ ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В ДОБУ НЕПУ (1921 – 1929 рр.)**

Розкрито проблему становлення та життєдіяльності селянських фермерських господарств України в добу нової економічної політики (1921 – 1929 рр.) за матеріалами, що знайшли своє відображення у роботах авторів 20-х – 90-х рр. ХХ ст. та початку ХХІ ст. Висвітлено різні підходи дослідників до визначення об'єктивних параметрів селянських фермерських господарств доби недостатньо розвинутого товарного виробництва.

Доведено, що наявна історіографія лише фрагментарно фіксує історію становлення та розвитку фермерських господарств в Україні доби непу, що зумовлює необхідність її комплексного дослідження на дисертаційному рівні.

Ключові слова: *заможне селянство, історіографія, куркуль, селянство, сільське господарство, фермерство.*

Постановка проблеми. Історіографічний аналіз широкого спектру соціально-економічної наукової літератури, що вийшла друком упродовж 20 – 90-х рр. ХХ ст. та перше десятиріччя ХХІ ст., в тому числі й за кордоном, свідчить про те, що проблема становлення та життєдіяльності селянських фермерських господарств України в добу непу (1921 – 1929 рр.) перебувала в центрі уваги не лише істориків, але і економістів, аграрників, політиків, соціологів, філософів, культурологів. Слід, однак, зазначити, що чисельність публікацій далеко не тотожна їх якості. Тривалий період, протягом 30-х – 70-х рр. ХХ ст. більшість публікацій в силу добре відомих причин несли на собі відбиток відвертої політичної заангажованості. Лише починаючи з 1980-х років став помітним відхід від вищезгаданих усталених стереотипів.

Аналіз останніх досліджень. Дана проблема не стала ще предметом окремого ґрунтовного дослідження. Проте, побіжно до неї зверталися С. Ільїн і А. Бабаков, В. Калініченко, В. Паскаленко, В. Нечитайло [1].

Мета статті. Висвітлення історіографії проблеми становлення та життєдіяльності селянських фермерських господарств України в добу непу (1921 – 1929 рр.).

Виклад основного матеріалу. Історіографія проблеми становлення та життєдіяльності селянських фермерських господарств України в добу непу (1921 – 1929 рр.) виділяє наступні хронологічні періоди: роки нової економічної політики; період сталінізму; доба відлиги; період неототалітаризму; часи «перебудови» та пострадянський період.

В рамках новітнього історіографічного періоду у висвітленні проблеми становлення та життєдіяльності фермерських господарств України в добу непу (1921 – 1929 рр.) можна виокремити три етапи: 1) 1920-ті – перша половина 1980-х рр.; 2) друга половина 1980-х – початок 1990-х рр.; 3) початок 1990-х рр. – до теперішнього часу. Визначена періодизація обумовлена об'єктивними політичними та ідеологічними передумовами, що визначали життя українського суспільства, а звідси і тематику та методологічні підходи, які домінували в галузі історичних досліджень.

Початок першого історіографічного періоду характеризується широким спектром концепцій висвітлення проблем життєдіяльності українського селянства. Особлива увага в дусі часу приділялася проблемам соціальної диференціації села, зокрема, з'ясування критеріїв селянської заможності. Так, своє бачення визначення економічних критеріїв заможного («куркульського») господарства пропонував В. Богусевський [2], розглядаючи його в дусі тогочасної ідеології як «примару старого світу». Натомість Л. Крицман [3] у своїх працях стверджував, що заможні господарства були носіями технічного прогресу, а отже, і продуктивності праці в сільському господарстві. На основі матеріалів обстежень селянських господарств Полтавщини переваги фермерського типу господарювання доводив А. Попов [4].

Теоретичні основи функціонування індивідуального селянського господарства, наукове осмислення організаційно-виробничої структури та механізму селянського господарства фермерського типу, його ролі в аграрному виробництві, активно висвітлювали видатні вчені-аграрники М. Макаров, О. Чаянов, О. Челінцев, О. Філіповський, І. Коротков [5]. Незважаючи на відвертий політичний тиск, вони виступали не лише прихильниками збереження і розвитку трудового селянського господарства шляхом фермерства, тобто все більш інтенсивної товаризації, але й науково обстоювали його подальші перспективи.

До висновку, що в Україні, насамперед, в степовій зоні, формується новий тип селянських господарств – фермерство, в 1920-х рр. приходять В. Качинський. Він же при характеристиці селянських господарств доби непу одним з перших вводить до наукового та публіцистичного обігу терміни «фермер», «український фермер» [6].

Концентруючи у своїх чисельних статтях увагу на господарствах українського Степу В. Качинський приходять до висновку, що саме в Степу, на відміну від інших регіонів України інтенсивно формується особливий тип нових господарств, – фермерів. Їх основою були міцні господарства (і не лише заможні, але й швидко прогресуючі середняцькі) в котрих нагромадження виробничих коштів відбувалося, насамперед, внаслідок виробництва, (а не в результаті торгівлі, посередництва, лихварства тощо) поєднаними силами власної сім'ї та найманих робітників.

Щоправда, знову ж таки, віддаючи дань тогочасній ідеологічній моді, власне, політичному диктату, В. Качинський цілком логічно і обґрунтовано, наголошуючи на виключному значенні цих господарств у

сільськогосподарському виробництві, змушений був робити відверто кон'юнктурні застереження щодо того, що зріст питомої ваги сильних селянських господарств неодмінно викличе з часом загострення соціальних відносин на селі [6, с. 105].

Ґрунтовний науковий аналіз економічних проблем, тісно пов'язаних з функціонуванням заможного селянського господарства України радянської доби, був виконаний відомим українським фахівцем в галузі аграрної статистики М. Гуревичем [7], який працював над розробкою критеріїв визначення об'єктивного економічного потенціалу селянського господарства, в тому числі й фермерського типу. До уваги бралися їх посівна площа, поголів'я робочої худоби та доходність.

Перу відомого вченого-аграрника М. Вольфа [8] належать чисельні публікації, в яких аналізуються структура орних площ, реманент, поголів'я продуктивної рогатої худоби, свиней та овець. Проблеми розвитку та товаризації селянських господарств торкалися у своїх працях Л. Бухановський, А. Альтерман [9].

Значну увагу визначенню соціально-економічних параметрів інтенсивних господарств, що функціонували на принципах фермерства, приділяв відомий економіст-аграрник О. Шліхтер [10] (Нарком земельних справ УСРР 1927 – 1929 рр.). З його публікацій бачимо, що навіть у вищій ланці партійно-державного керівництва УСРР для характеристики заможних господарств, поряд з негативним поняттям «куркульські», досить широко вживався термін «заможні» та «міцні», що свідчить про цілком позитивне бачення перспектив розвитку в радянських умовах господарств фермерського типу.

Досвід взаємодії селянських господарств із сільськогосподарською кооперацією і, зокрема, з такою важливою її ланкою, як кредитна, узагальнено і розкрито в працях О. Макаровського та І. Подольського [11]. Схожий характер мали і праці Т. Німчинова, в яких проаналізована робота кредитних сільськогосподарських товариств та висловлені практичні рекомендації щодо формування їх балансу, прискорення обороту товарів і кредитних коштів [12]. Автори 1920-х рр. П. Височанський, А. Дідусенко, Л. Ландо, С. Фесенко і Л. Цукерман, Б. Черніков та інші, висвітлюючи чисельні аспекти фінансово-економічного стану селянських господарств різного рівня заможності, разом з тим порушували і проблеми інтенсифікації (фермеризації) сільського господарства та підвищення його товарності [13].

Проблемам оренди землі, використання робочої сили, землевпорядкування, оподаткування, виробництва та збуту сільськогосподарської продукції присвячені роботи І. Соснового, С. Струмліна, О. Щадилова, Б. Вікторова, В. Соловейчика, П. Попова, Є. Маркевича, О. Триліського, Г. Савримовича, І. Лебединського, Я. Пархомівського [14].

У вказаний період виходила також значна кількість робіт, написаних працівниками партійного та державного апарату УСРР, серед яких слід

виділити насичені поточними матеріалами господарського характеру, інформаційними та аналітичними документами публікації І. Клименка, П. Любченка, О. Одінцова [15]. Попри свою переважно політико-пропагандистську спрямованість, вони, розкриваючи сутність аграрної політики радянської влади, нерідко висловлювали доволі неординарні судження, що в подальшому їм було поставлено вину.

В цілому, аналіз історіографічної бази 1920-х рр. дослідження фермерського укладу в українському селі свідчить про її різноплановість та доволі широкий плюралізм точок зору щодо самої сутності та перспектив цього напрямку ведення селянського господарства.

Наступні часи ортодоксально-радянського історіографічного періоду, аж до середини 1980-х рр. включно, характеризуються значною кількістю праць з історії українського селянства, які в умовах жорсткої ідеологічно-цензурної регламентації, передусім в роки сталінізму, були позначені тенденційністю і відвертим замовчуванням значення ролі заможного селянства в розвитку сільського господарства України. Лише з другої половини 1950-х рр. деякі аспекти цієї проблеми, не виходячи за тогочасні ідеологічні рамки, почали обережно висвітлюватися рядом авторів. Серед них – М. Гетьман-Кравченко, Б. Бабій, І. Бакуменко, З. Шульга, П. Денисовець, Б. Мигаль, І. Рибак, С. Водотика та І. Мазур [16].

До найважливіших досягнень радянської історіографії з питань селянського господарства непівського періоду можна віднести праці визнаного фахівця з аграрної історії В. Данілова [17]. Не ставлячи за мету показати особливості розвитку індивідуального селянського господарства саме в Україні, він у своїх дослідженнях доволі широко використовував матеріали, які стосувалися власне українського селянства. Внаслідок демократизації суспільного життя та пошуків нових напрямків економічного розвитку, починаючи з рубіжного 1985 р., значно активізуються дослідження в галузі аграрної історії та, зокрема, комплексу проблем, пов'язаних з функціонуванням усіх різновидів селянських господарств періоду непу, в тому числі і фермерського типу. В другій половині 1980-х рр. з'являються статті І. Рибалка, В. Бутенка [18].

Новизною постановки проблеми була позначена ґрунтовна монографія С. Ляха «Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу» [19].

Від початку 1990-х рр. і до сьогодні з'явився цілий ряд праць, присвячених різним аспектам історії сільського господарства періоду непу. Особливу увагу привертають інформаційно насичені монографії В. Калініченка «Селянське господарство України в доколгоспний період (1921 – 1929 рр.)» та «Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження», в яких на основі всебічного аналізу подається загальний стан українського селянського господарства, а також ті соціально-економічні проблеми, які турбували тогочасне село [20].

Вагомий внесок у загальну розробку проблеми доколгоспного села зробив В. Марочко. Розкриваючи роль кооперації у формуванні внутрішнього

ринку сільськогосподарської продукції, він показує місце у цьому процесі селянських господарств фермерського типу [21]. Розвитку в добу непу системи сільськогосподарської кредитної кооперації та участі в ній селянських фермерських господарств присвятив своє дослідження А. Морозов [22]. Суспільно-політичні настрої та повсякденне життя українського селянства 1920-х рр. стали об'єктом досліджень Г. Капустян [23]. Тема голоду 1921 – 1923 рр. знайшла відображення в працях О. Мовчан [24].

Узагальнююча картина розвитку селянських господарств доби непу, в тому числі і фермерських, представлена в працях С. Кульчицького. В них аналізується соціально-економічний розвиток сільського господарства в 1920-х рр., критично переосмислюються усталені стереотипи щодо деструктивної ролі економічно міцних господарств [25]. Реальні, а не декларовані дії державних органів щодо селянських господарств, опір селянства утвердженню тоталітарних методів регулювання соціально-економічних відносин на селі, висвітлені у працях О. Ганжі [26]. В підготовлених, із застосуванням методики контент-аналізу газетної публіцистики працях В. Коцура, з'ясовано особливості соціальних та політичних процесів, що відбувалися в українському доколгоспному селі [27].

Концептуальне значення для вивчення соціально-економічних проблем аграрної історії України 1920-х рр. мають праці О. Реєнта, в яких автор акцентує увагу на актуальних аспектах сучасної методології історичних досліджень [28].

Серед досліджень останнього часу привертають увагу праці В. Нечитайла, який комплексно досліджує історію формування селянського господарства фермерського типу в Україні – від початку його заснування, що пов'язується з колонізацією південних районів України в добу козаччини, до теперішнього часу. Період непу при цьому висвітлено лише окремим фрагментом [29]. Проблему, що досліджується, також дотично, під різними кутами зору, висвітлюють сучасні дослідники Ю. Волосник, Ю. Святець, В. Смирнов [30].

До вивчення окремих аспектів історії українського села доби непу в різний час зверталися зарубіжні вчені, зокрема білоруські дослідники А. Бодак, І. Войнич, М. Волчек, росіяни С. Ільїн і А. Бабаков, В. Дмитренко, А. Кисельов і Е. Шагін [31], В. Лабузов, О. Яковлев, англійці Е. Карр, Д. Скотт, Т. Шанін, Д. Хоскінг, француз Н. Верт [32].

Сучасне бачення проблем аграрної історії України знайшло відображення у фундаментальній двохтомній праці авторського колективу українських істориків «Історія українського селянства» [33], в якій, поряд з іншими проблемами, розкривається історичний досвід українського фермерства в добу непу.

Таким чином, аналіз піднятої нами проблеми засвідчує, що наявна історіографія лише фрагментарно фіксує історію становлення та розвитку фермерських господарств в Україні доби непу, що зумовлює необхідність її комплексного дослідження на дисертаційному рівні.

Список використаних джерел

1. Ильин С. С. Крестьянское (фермерское) хозяйство и рынок (20-е годы и современность) / С. С. Ильин, А. М. Бабаков. – М. : ЦИСН, 1995. – 268 с.; Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу : історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко. – Х. : Основа, 1997. – 400 с.; Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні : історія і сучасність / В. В. Нечитайло. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2004. – 436 с.; Паскаленко В. Є. Критерії визначення соціально-економічного становища селянського господарства в добу НЕПу / В. Є. Паскаленко // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 27. – Вип. 14. – Історичні науки. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. П. Могили. – 2003. – С. 67–72.
2. Богушевский В. О. О деревенском кулаке или о роли традиций в терминологии / Богушевский В. О. // Большевик. – 1925. – № 9–10.
3. Крицман Л. М. Классовая дифференциация крестьянства в современной советской деревне / Крицман Л. М. // Вестник Коммунистической Академии. – 1925–1926. – № 14; Крицман Л. М. О внутренних противоречиях крестьянского двора / Крицман Л. М. // На аграрном фронте. – 1929. – № 3.
4. Попов А. Расслоение деревни (опыт обследования одной волости) / Попов А. // Под знаменем коммунизма. – 1925. – № 2.
5. Макаров Н. П. Как американские фермеры организовали свое хозяйство / Макаров Н. П. – New-York : Association Press, 1921; Макаров Н. П. Организация сельского хозяйства / Макаров Н. П. – М. : Экономическая жизнь, 1926; Чаянов А. В. Краткий курс кооперации / Чаянов А. В. – М. : Кооперативное издательство, 1925; Чаянов А. В. Крестьянское хозяйство : Избранные труды / Чаянов А. В. – М. : Экономика, 1989; Чаянов А. В. Очерки по экономике трудового крестьянского хозяйства / Чаянов А. В. – М. : Новая деревня, 1924; Челінцев Д. Організація сільського господарства Харківщини та досягнення його на початку 1924/25 р. / Челінцев Д. // Земельник. – 1925. – № 3; Филипповский А. К. Как устроить крестьянское хозяйство на Украине / Филипповский А. К. – М.; Л. : Гос. изд-во, 1926; Філіповський О. К. Розвідка з організації селянського господарства на Україні / Філіповський О. К. – Х. : ДВУ, 1926; Коротков И. П. Современные вопросы организации крестьянского хозяйства в связи с общественной агрономией / Коротков И. П. – Мариуполь : Сельхозкредитсоюз, 1927.
6. Качинский В. Молодая поросль фермерства в украинской степи / Качинский В. // Хозяйство Украины. – 1925. – № 6.
7. Гуревич М. Б. Из итогов 1923/24 хозяйственного года / Гуревич М. Б. // Хозяйство Украины. – 1924. – № 2; Гуревич М. Б. К вопросу о дифференциации сельского хозяйства Украины : Очерк II / Гуревич М. Б. – Х. : ЦСУ УССР, 1925; Гуревич М. Б. Питання сучасного селянського господарства України / Гуревич М. Б. – Х. : Вид-во ЦСУ УСРР, 1927.
8. Вольф М. М. К аграрной политике на Украине / Вольф М. М. // На аграрном фронте. – 1925. – № 11–12; Вольф М. М. Сільське господарство України / Вольф М. М. – Х. : ЦСУ УСРР, 1927; Вольф М. М. К вопросу о дифференциации села / Вольф М. М. // Большевик. – 1927. – № 23–24.
9. Бухановський Л. Диференціація селянських господарств та селянське буряківництво на Україні / Бухановський Л. // Український агроном. – 1926. –

- № 1; Альтерман А. Розвиток хлібного господарства та хлібної торгівлі України / Альтерман А. – Х. : Радянський селянин, 1928; Альтерман А. Сучасне зернове господарство України та проблеми його товарності / Альтерман А. – Х. : Радянський селянин, 1929.
10. Шліхтер О. Г. Підсумки аграрної політики за 10 років / Шліхтер О. Г. // Український землевпорядник. – 1927. – № 10–11; Шліхтер О. Г. П'ятирічний план розвитку сільського господарства України та його завдання / Шліхтер О. Г. // Українське скотарство. – 1929. – № 5.
 11. Макаровський О. Організація і практика сільськогосподарського кредитного товариства / Макаровський О. – Х. : Книгоспілка, 1929; Подольський І. Кредитові потреби сільського господарства України та засоби їх задоволення / Подольський І. // Земельник. – 1925. – № 3.
 12. Німчинов Т. Т. Кредитове сільськогосподарське товариство. Основи його організації та діяльності / Німчинов Т. Т. – Катеринослав : Книгоспілка, 1925; Німчинов Т. Т. Посередницька робота сільськогосподарської кооперації / Німчинов Т. Т. – Х. : Книгоспілка, 1927; Німчинов Т. Т. Сільськогосподарський кооперативний кредит / Німчинов Т. Т. – Х. : Книгоспілка, 1927.
 13. Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації / Височанський П. – Катеринослав : Книгоспілка, 1925; Височанський П. Кооперативний кредит / Височанський П. – Х. : Книгоспілка, 1928; Дідусенко А. Система сільськогосподарського кредиту на Україні (1923 – 1928 рр.) / Дідусенко А. – Х. : Радянський селянин, 1929; Ландо Л. М. Кооперативний кредит в системі кооперації / Ландо Л. М. – Золотоноша, 1928; Фесенко С. А. Система сільськогосподарського кредиту на Україні / С. А. Фесенко, Л. І. Цукерман. – Х. : Червоний шлях, 1925; Черников Б. Доходність елементів сільського господарства / Черников Б. – Одеса : ДВУ, 1925.
 14. Сосновий С. Аренда земель в 1924 г. / Сосновий С. // Бюллетень народного комиссариата земледелия. – 1924. – № 50; Струмилин С. Г. Динамика батрацкой армии в СССР / Струмилин С. Г. // Наемный труд в сельском хозяйстве. – М. : Статиздат, 1926; Щадилов О. Землевпорядження та організація трудового господарства на Україні / Щадилов О. – Х. : Радянський селянин, 1926; Виктор В. Прошлое и будущее землеустройства на Украине / Виктор В. // Сборник по вопросам сельского хозяйства. – Х. : Всеукр. гос. изд-во, 1922; Соловейчик С. О едином сельско-хозяйственном налоге / Соловейчик С. // Бюллетень народного комиссариата земледелия УССР. – 1924. – № 47–48; Попов П. Землевпорядження та його шляхи / Попов П. // Український землевпорядник. – 1927. – № 2; Маркевич Є. Д. Земельне законодавство та землеустрій / Маркевич Є. Д. – К. : Вид-во губземуправління, 1925; Триліський О. Міжокругові земельні наради і справи про сталість землекористування / Триліський О. // Землеустрійник України. – 1926. – № 1; Савримович Г. П. М'ясна торгівля України : Матеріали до вивчення сучасної і довоєнної торгівлі худобою та м'ясом / Савримович Г. П. – Х. : Книгоспілка, 1928; Лебединський І. Селянський індекс на Україні. Методологічні основи його вирахування / Лебединський І. – Х. : Книгоспілка, 1928; Пархомівський Я. Е. Місткість селянського ринку на Поліссі й Правобережжі / Пархомівський Я. Е. // Праці семінару для вивчення народного господарства України ВУАН. Вип. 4. – К., 1930. – № 34.

15. Клименко І. Я. Головні питання сільськогосподарської політики / Клименко І. Я. // Земельник. – 1924. – № 1; Любченко П. Всеукраїнські збори уповноважених сільськогосподарської кооперації / Любченко П. // Сільський господар. – 1924. – № 5; Одінцов О. В. Сільське господарство, хлібозаготівля та сільськогосподарська кооперація / Одінцов О. В. – Х. : Укоопспілка, 1928.
16. Гетьман-Кравченко М. О. Боротьба Комуністичної партії за створення сільськогосподарської кооперації на Україні і розгортання її діяльності в 1921–1924 рр. / Гетьман-Кравченко М. О. // Наукові записки Луцького педінституту. – Вип. 3. – 1956. – Т. V; Бабій О. О. Сільськогосподарська кооперація України – одна з передумов масової колективізації сільського господарства / Бабій О. О. // Питання економіки сільського господарства Української РСР : Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Вип. 2. – К., 1959; Бакуменко І. І. Боротьба партійних організацій України за зміцнення кооперативних організацій на селі (1921 – 1923 рр.) / Бакуменко І. І. // Наукові записки Київського інженерно-будівельного інституту. – 1959. – Вип. 1; Шульга З. П. Підготовка суцільної колективізації сільського господарства на Україні / Шульга З. П. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1960; Денисовець П. М. Диференціація селянства України в умовах непу та її вплив на виробниче кооперування села (1921 – 1929 рр.) / Денисовець П. М. // У.І.Ж. – 1968. – № 1; Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921–1925 рр.) / Мигаль Б. К. – Х. : Вид-во при Харк. держ. ун-ті, 1974; Мигаль Б. К. Організація та діяльність машинно-тракторних товариств на Україні у 1923 – 1925 роках / Мигаль Б. К. // Вісник Харківського університету. – 1973. – № 94. Історична серія. Вип. 7; Рибак І. В. Організація селянської взаємодопомоги в 1925 – 1932 рр. / Рибак І. В. // У.І.Ж. – 1981. – № 2; Водотика С. Г. Зміни в соціально-класовій структурі селянства України напередодні масової колективізації (1927 – 1929 рр.) / С. Г. Водотика, І. Д. Мазур // У.І.Ж. – 1983. – № 2.
17. Данилов В. П. О простейших формах производственного кооперирования крестьянства (машинные товарищества в 1925 – 1929 гг.) / Данилов В. // Доклады и собрания Института истории АН СССР. – 1954. – Вып. 3; Данилов В. П. О характере социально-экономических отношений советского крестьянства до коллективизации сельского хозяйства / Данилов В. П. – М. : Ин-т истории АН СССР, 1961; Данилов В. П. Советская доколхозная деревня : население, землепользование, хозяйство / Данилов В. П. – М. : Наука, 1977.
18. Рибалка І. К. Сталінщина й розселянювання країни / Рибалка І. К. // У.І.Ж. – 1989. – № 10; Бутенко В. И. Развитие сельскохозяйственной кооперации на Украине в 20-е годы / Бутенко В. И. // Вестник Харьковского университета. – 1989. – История. – Вып. 23.
19. Лях С. Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу / Лях С. Р. – К. : Вища школа, 1990.
20. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921 – 1929 рр.) / Калініченко В. В. – Х. : Основа, 1991; Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу : історико-економічне дослідження / Калініченко В. В. – Х. : Основа, 1997.
21. Марочко В. І. Українська селянська кооперація : історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.) / Марочко В. І. – К. : М.Р. Kots Publishing, 1995.

22. Морозов А. Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу / Морозов А. Г. – Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993.
23. Капустян Г. Т. Влада в суспільно-політичних настроях українського селянства 1920-х років / Капустян Г. Т. // Історія України : Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). – Випуск 14. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2001. – С. 237–251; Капустян Г. Т. Дві «правди» або українське село в двадцяті роки двадцятого століття / Капустян Г. Т. – Кременчук, 2003.
24. Мовчан О. М. Голод 1921–1923 рр. на Україні / Мовчан О. М. // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1991. – № 1; Мовчан О. Терор голодом в Україні в 1921 – 1923 роках / Мовчан О. М. // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – № 7.
25. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні : перше десятиріччя (1919 – 1928 рр.) / Кульчицький С. В. – К. : Основи, 1996; Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.) / Кульчицький С. В. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999; Кульчицький С. В. Непівська концепція «кооперативного соціалізму» / Кульчицький С. В. // Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921 – 1928 рр.). – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2000.
26. Ганжа О. І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР / Ганжа О. І. / Серія «Історичні зошити». – К. : Ін-т історії України НАН України, 1996; Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.) / Ганжа О. І. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000.
27. Коцур В. П. Преса як джерело вивчення непу (На матеріалах України, 1921 – 1925 рр.) / Коцур В. П. // Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1991. – Вип. 170; Коцур В. П. Соціальне протистояння в Україні на початку 20-х років (На матеріалах преси) / Коцур В. П. / Вісник Київського університету. – 1996. – Вип. 34; Коцур В. П. Історичні дослідження : упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-х – 30-х рр. : Історіографія) / Коцур В. П. – К. : Наукова думка, 1998.
28. Реєнт О. П. Історія України XIX–XX ст. : методологічний зріз і тематичні напрями наукового пошуку / Реєнт О. П. // У.І.Ж. – 2007. – № 6; Реєнт О. П. Україна XIX–XX століть. Роздуми та студії історика / Реєнт О. П. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2009.
29. Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні : історія і сучасність / Нечитайло В. В. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2004; Нечитайло В. В. Політика більшовицької влади щодо господарств фермерського типу в українському селі в роки НЕПу / Нечитайло В. В. // Буковинський журнал. – 2005. – № 2–3.
30. Волосник Ю. П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу / Ю. П. Волосник. – Х. : НМЦ «СД», 2002; Святець Ю. А. Українське селянське господарство та нова економічна політика (кліометричний аналіз соціально-економічного процесу) / Святець Ю. А. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007; Смирнов В. М. Соціальна політика в Україні в період НЕПУ. Взаємовідносини влади і суспільства в сільській місцевості : монографія / Смирнов В. М. – Х. : Харків юридичний, 2010.

31. Всемирная история : В 24 т. Т. 21. Мир в период создания СССР / [Под ред. Бодак А. Н., Войнич И. Е., Волчек Н. М. и др.]. – Мн. : Литература, 1997; Ильин С. С. Крестьянское (фермерское) хозяйство и рынок (20-е годы и современность) / С. С. Ильин, А. М. Бабаков. – М. : ЦИСН, 1995; История России. XX век / [Под ред. Дмитренко В. П.]. – М. : АСТ, 1997; Новейшая история Отечества. XX век. В 2 т. Т. 1 / [Под ред. Киселева А. Ф., Щагина Э. М.]. – М. : ВЛАДОС, 1998.
32. Лабузов В. А. Прерванный выбор. Оренбургская деревня в 20-х – начале 30-х годов XX столетия / Лабузов В. А. – М. : «Просвещение», 2003; Россия нэповская / [Под ред. академ. А. Яковлева]. – М. : Новый хронограф, 2002; Карр Э. История Советской России. В 14 т. Кн. 1, т. 1–2 : Большевицкая революция 1917–1923 : пер. с англ. / Э. Карр. – М. : Прогресс, 1990; Скотт Д. Благими намерениями государства. Почему и как проваливались проекты улучшения условий человеческой жизни : пер. с англ. / Скотт Д. – М. : Университетская книга, 2007; Великий незнакомец : крестьяне и фермеры в современном мире : пер. с англ. / [сост. Теодор Шанин]. – М. : Прогресс, 1992; Хоскинг Д. История Советского Союза (1917 – 1991) : пер. с англ. / Хоскинг Д. – Смоленск : Русич, 2000; Верт Н. История Советского государства. 1900 – 1991 : пер. с фр. / Верт Н. – М. : Весь Мир, 2003.
33. Історія українського селянства : Нариси: В 2 т. Т. 2 / [відп. ред. В. А. Смолій] ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Наукова думка, 2006.

References

1. Ylyn S. S. Krestianskoe (fermerskoe) khoziaistvo y runok (20-e hodu y sovremennost) / S. S. Ylyn, A. M. Babakov. – M. : TsYSN, 1995. – 268 s.; Kalinichenko V. V. Selianske hospodarstvo Ukrainy v period nepu : istoryko-ekonomichne doslidzhennia / V. V. Kalinichenko. – Kh. : Osnova, 1997. – 400 s.; Nechytailo V. V. Selianske hospodarstvo fermerskoho typu v Ukraini : istoriia i suchasnist / V. V. Nechytailo. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2004. – 436 s.; Paskalenko V. Ye. Kryterii vyznachennia sotsialno-ekonomichnoho stanovyshcha selianskoho hospodarstva v dobu NEPu / V. Ye. Paskalenko // Naukovi pratsi : Naukovo-metodychnyi zhurnal. – T. 27. – Vyp. 14. – Istorychni nauky. – Mykolaiv : Vydavnytstvo MDHU im. P. Mohyly. – 2003. – S. 67–72.
2. Bohushevskiy V. O. O derevenskom kulake yly o roly tradytsyi v termynolohyy / Bohushevskiy V. O. // Bolshevyk. – 1925. – № 9–10.
3. Krytsman L. M. Klassovaia dyfferentsyatsyia krestianstva v sovremennoi sovetskoi derevne / Krytsman L. M. // Vestnyk Kommunistycheskoi Akademyy. – 1925 – 1926. – № 14; Krytsman L. M. O vnutrennykh protyvorechiakh krestianskoho dvora / Krytsman L. M. // Na ahrarnom fronte. – 1929. – № 3.
4. Popov A. Rassloenye derevny (oput obsledovaniya odnoi volosty) / Popov A. // Pod znamenem kommunyzma. – 1925. – № 2.
5. Makarov N. P. Kak amerykanskiye fermeru orhanyzovaly svoe khoziaistvo / Makarov N. P. – New-York : Association Press, 1921; Makarov N. P. Orhanyzatsyia selskoho khoziaistva / Makarov N. P. – M. : Ekonomycheskaia zhyn, 1926; Chaianov A. V. Kratkyi kurs kooperatsyy / Chaianov A. V. – M. : Kooperativnoe yzdatelstvo, 1925; Chaianov A. V. Krestianskoe khoziaistvo : Yzbrannue trudu / Chaianov A. V. – M. : Ekonomyka, 1989; Chaianov A. V. Ocherky po ekonomyke trudovoho krestianskoho

- khoziaistva / Chaianov A. V. – M. : Novaia derevnia, 1924; Chelintsev D. Orhanizatsiia silskoho hospodarstva Kharkivshchyny ta dosiahnennia yoho na pochatku 1924/25 r. / Chelintsev D. // Zemelnik. – 1925. – № 3; Fylyppovskiy A. K. Kak ustroyt krestianskoe khoziaistvo na Ukrayne / Fylyppovskiy A. K. – M.; L. : Hos. yzd-vo, 1926; Filipovskiy O. K. Rozvidka z orhanizatsii selianskoho hospodarstva na Ukraini / Filipovskiy O. K. – Kh. : DVU, 1926; Korotkov Y. P. Sovremennue voprosu orhanyzatsyy krestianskoho khoziaistva v svyazy s obshchestvennoi ahronomyei / Korotkov Y. P. – Maryupol : Selkhoz kredytsoiuz, 1927.
6. Kachynskiy V. Molodaia porosl fermerstva v ukraynskoi stepy / Kachynskiy V. // Khoziaistvo Ukrayny. – 1925. – № 6.
 7. Hurevych M. B. Yz ytohov 1923/24 khoziaistvennogo hoda / Hurevych M. B. // Khoziaistvo Ukraynu. – 1924. – № 2; Hurevych M. B. K voprosu o dyfferentsyatsyy sel'skoho khoziaistva Ukraynu : Ocherk II / Hurevych M. B. – Kh. : TsSU USSR, 1925; Hurevych M. B. Pytannia suchasnoho selianskoho hospodarstva Ukrainy / Hurevych M. B. – Kh. : Vyd-vo TsSU USSR, 1927.
 8. Volf M. M. K ahrarnoi polityke na Ukrayne / Volf M. M. // Na ahrarnom fronte. – 1925. – № 11 – 12; Volf M. M. Silske hospodarstvo Ukrainy / Volf M. M. – Kh. : TsSU USSR, 1927; Volf M. M. K voprosu o dyfferentsyatsyy sela / Volf M. M. // Bolshevyk. – 1927. – № 23–24.
 9. Bukhanovskiy L. Dyferentsiatsiia selianskykh hospodarstv ta selianske buriakivnytstvo na Ukraini / Bukhanovskiy L. // Ukrainskiy ahronom. – 1926. – № 1; Alterman A. Rozvytok khlibnoho hospodarstva ta khlibnoi torhivli Ukrainy / Alterman A. – Kh. : Radianskyi selianyn, 1928; Alterman A. Suchasne zernove hospodarstvo Ukrainy ta problemy yoho tovarnosti / Alterman A. – Kh. : Radianskyi selianyn, 1929.
 10. Shlikhter O. H. Pidsumky ahrarnoi polityky za 10 rokiv / Shlikhter O. H. // Ukrainskiy zemlevporiadnyk. – 1927. – № 10–11; Shlikhter O. H. Piatyrichnyi plan rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy ta yoho zavdannia / Shlikhter O. H. // Ukrainse skotarstvo. – 1929. – № 5.
 11. Makarovskiy O. Orhanizatsiia i praktyka silskohospodarskoho kredytnoho tovarystva / Makarovskiy O. – Kh. : Knyhospilka, 1929; Podolskiy I. Kredytovi potreby silskoho hospodarstva Ukrainy ta zasoby yikh zadovolennia / Podolskiy I. // Zemelnik. – 1925. – № 3.
 12. Nimchynov T. T. Kredytove silskohospodarske tovarystvo. Osnovy yoho orhanizatsii ta diialnosti / Nimchynov T. T. – Katerynoslav : Knyhospilka, 1925; Nimchynov T. T. Poserednytska robota silskohospodarskoi kooperatsii / Nimchynov T. T. – Kh. : Knyhospilka, 1927; Nimchynov T. T. Silskohospodarskyi kooperatyvnyi kredyt / Nimchynov T. T. – Kh. : Knyhospilka, 1927.
 13. Vysochanskiy P. Nacherk rozvytku ukraynskoi spozhyvchoi kooperatsii / Vysochanskiy P. – Katerynoslav : Knyhospilka, 1925; Vysochanskiy P. Kooperatyvnyi kredyt / Vysochanskiy P. – Kh.: Knyhospilka, 1928; Didusenko A. Systema silskohospodarskoho kredytu na Ukraini (1923 – 1928 rr.) / Didusenko A. – Kh. : Radianskyi selianyn, 1929; Lando L. M. Kooperatyvnyi kredyt v systemi kooperatsii / Lando L. M. – Zolotonosha, 1928; Fesenko S. A. Systema sel'skokhoziaistvennogo kredyta na Ukrayne / S. A. Fesenko, L. Y. Tsukerman. – Kh. : Chervonyi shliakh, 1925; Chernykov B. Dokhodnost elementov sel'skoho khoziaistva / Chernykov B. – Odessa : DVU, 1925.

14. Sosnovui S. Arenda zemel v 1924 h. / Sosnovui S. // Biulleten narodnoho komysaryata zemledelyia. – 1924. – № 50; Strumyl'n S. H. Dynamyka batratskoi armyy v SSSR / Strumyl'n S. H. // Naemnui trud v selskom khoziaistve. – M. : Statydat, 1926; Shchadylov O. Zemlevporiadzhennia ta orhanizatsiia trudovoho hospodarstva na Ukraini / Shchadylov O. – Kh. : Radianskyi selianyn, 1926; Vyktorov V. Proshloe y budushchee zemleustroistva na Ukrayne / Vyktorov V. // Sbornyk po voprosam selskoho khoziaistva. – Kh. : Vseukr. hos. yzd-vo, 1922; Soloveichyk S. O edynom selsko-khoziaistvennom nalohe / Soloveichyk S. // Biulleten narodnoho komysaryata zemledelyia USSR. – 1924. – № 47–48; Popov P. Zemlevporiadzhennia ta yoho shliakhy / Popov P. // Ukrainskyi zemlevporiadnyk. – 1927. – № 2; Markevych Ye. D. Zemelne zakonodavstvo ta zemleustrii / Markevych Ye. D. – K. : Vyd-vo hubzemupravl., 1925; Tryliskyi O. Mizhokruhovi zemelni narady i spravy pro stalist zemlekorystuvannia / Tryliskyi O. // Zemleustriinyk Ukrainy. – 1926. – № 1; Savrymovych H. P. Miasna torhivlia Ukrainy : Materialy do vyvchennia suchasnoi i dovoiennoi torhivli khudoboiu ta miasom / Savrymovych H. P. – Kh. : Knyhospilka, 1928; Lebedynskyi I. Selianskyi indeks na Ukraini. Metodolohichni osnovy yoho vyrakhovuvannia / Lebedynskyi I. – Kh. : Knyhospilka, 1928; Parkhomivskyi Ya. E. Mistkist selianskoho rynku na Polissi y Pravoberezhzhi / Parkhomivskyi Ya. E. // Pratsi seminaru dlia vyvchennia narodnoho hospodarstva Ukrainy VUAN. Vyp. 4. – K., 1930. – № 34.
15. Klymenko I. Ya. Holovni pytannia silskohospodarskoi polityky / Klymenko I. Ya. // Zemelnyk. – 1924. – № 1; Liubchenko P. Vseukrainski zbory upovnovazhenykh silskohospodarskoi kooperatsii / Liubchenko P. // Silskyi hospodar. – 1924. – № 5; Odintsov O. V. Silske hospodarstvo, khlibozahotivlia ta silskohospodarska kooperatsiia / Odintsov O. V. – Kh. : Ukoopspilka, 1928.
16. Hetman-Kravchenko M. O. Borotba Komunistychnoi partii za stvorennia silskohospodarskoi kooperatsii na Ukraini i rozghortannia yii diialnosti v 1921 – 1924 rr. / Hetman-Kravchenko M. O. // Naukovi zapysky Luts'koho pedinstytutu. – Vyp. 3. – 1956. – T. V; Babii O. O. Silskohospodarska kooperatsiia Ukrainy – odna z peredumov masovoi kolektyvizatsii silskoho hospodarstva / Babii O. O. // Pytannia ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainskoi RSR : Respublikanskyi mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk. Vyp. 2. – K., 1959; Bakumenko I. I. Borotba partiinykh orhanizatsii Ukrainy za zmitsnennia kooperatyvnykh orhanizatsii na seli (1921–1923 rr.) / Bakumenko I. I. // Naukovi zapysky Kyivskoho inzhenerno-budivel'nogo instytutu. – 1959. – Vyp. 1; Shulha Z. P. Pidhotovka sutsilnoi kolektyvizatsii silskoho hospodarstva na Ukraini / Shulha Z. P. – K. : Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1960; Denysovets P. M. Dyferentsiatsiia selianstva Ukrainy v umovakh nepu ta yii vplyv na vyrobnyche kooperuvannia sela (1921–1929 rr.) / Denysovets P. M. // U.I.Zh. – 1968. – № 1; Myhal B. K. Zdiisnennia ahrarnoi polityky na Ukraini u vidbudovnyi period (1921 – 1925 rr.) / Myhal B. K. – Kh. : Vyd-vo pry Khark. derzh. un-ti, 1974; Myhal B. K. Orhanizatsiia ta diialnist mashynno-traktornykh tovarystv na Ukraini u 1923 – 1925 rokakh / Myhal B. K. // Visnyk Kharkivskoho universytetu. – 1973. – № 94. Istorychna seriia. Vyp. 7; Rybak I. V. Orhanizatsiia selianskoi vzaiemodopomohy v 1925 – 1932 rr. / Rybak I. V. // U.I.Zh. – 1981. – № 2; Vodotyka S. H. Zminy v sotsialno-klasovii strukturi selianstva Ukrainy naperedodni masovoi kolektyvizatsii (1927–1929 rr.) / S. H. Vodotyka, I. D. Mazur // U.I.Zh. – 1983. – № 2.

17. Danylov V. P. O prosteishykh formakh proyzvodstvennoho kooperyrovaniya krestianstva (mashynnue tovaryshchestva v 1925 – 1929 hh.) / Danylov V. // Dokladu y sobranyia Ynstytuta ystoryy AN SSSR. – 1954. – Vup. 3; Danylov V. P. O kharaktere sotsyalno-ekonomycheskykh otnoshenyi sovetskoho krestianstva do kollektivyzatsyy selskoho khoziaistva / Danylov V. P. – M. : Yn-t ystoryy AN SSSR, 1961; Danylov V. P. Sovetskaia dokolkhoznaia derevnia : naselenye, zemlepolzovanye, khoziaistvo / Danylov V. P. – M. : Nauka, 1977.
18. Rybalka I. K. Stalinschyna y rozselianiuvannia krainy / Rybalka I. K. // U.I.Zh. – 1989. – № 10; Butenko V. Y. Razvytye selskokhoziaistvennoi kooperatsyy na Ukrayne v 20-e hodu / Butenko V. Y. // Vestnyk Kharkovskoho unyversyteta. – 1989. – Ystoryia. – Vup. 23.
19. Liakh S. R. Naimana pratsia v silskomu gospodarstvi Ukrainy v umovakh nepu / Liakh S. R. – K. : Vyshcha shkola, 1990.
20. Kalinichenko V. V. Selianske gospodarstvo Ukrainy v dokolhospnyi period (1921 – 1929 rr.) / Kalinichenko V. V. – Kh. : Osnova, 1991; Kalinichenko V. V. Selianske gospodarstvo Ukrainy v period nepu : istoryko-ekonomichne doslidzhennia / Kalinichenko V. V. – Kh. : Osnova, 1997.
21. Marochko V. I. Ukrainska selianska kooperatsiia : istoryko-teoretychnyi aspekt (1861 – 1929 rr.) / Marochko V. I. – K. : M.R. Kots Publishing, 1995.
22. Morozov A. H. Selo i hroshi. Ukrainska kredytna kooperatsiia v dobu nepu / Morozov A. H. – Cherkasy : NDITEKhIM, 1993.
23. Kapustian H. T. Vlada v suspilno-politychnykh nastroiakh ukrainskoho selianstva 1920-kh rokiv / Kapustian H. T. // Istoriiia Ukrainy : Malovidomi imena, podii, fakty (Zbirnyk statei). – Vypusk 14. – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2001. – S. 237–251; Kapustian H. T. Dvi «pravdy» abo ukrainske selo v dvadtsiati roky dvadtsiatoho stolittia / Kapustian H. T. – Kremenchuk, 2003.
24. Movchan O. M. Holod 1921 – 1923 pp. na Ukraini / Movchan O. M. // Problemy istorii Ukrainy : fakty, sudzhennia, poshuky. – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1991. – № 1; Movchan O. Teror holodom v Ukraini v 1921 – 1923 rokakh / Movchan O. M. // Problemy istorii Ukrainy : fakty, sudzhennia, poshuky. – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2002. – № 7.
25. Kulchytskyi S. V. Komunizm v Ukraini : pershe desiatyrichchia (1919–1928 rr.) / Kulchytskyi S. V. – K. : Osnovy, 1996; Kulchytskyi S. V. Ukraina mizh dvoma viinamy (1921 – 1939 rr.) / Kulchytskyi S. V. – K. : Vydavnychiy dim «Alternatyvy», 1999; Kulchytskyi S. V. Nepivska kontseptsiia «kooperatyvnoho sotsializmu» / Kulchytskyi S. V. // Sutnist i osoblyvosti novoi ekonomichnoi polityky v ukrainskomu seli (1921–1928 rr.). – K. : In-t istorii Ukrainy NANU, 2000.
26. Hanzha O. I. Opir selian stanovlenniu totalitarnoho rezhymu v USSR / Hanzha O. I. / Seriia «Istorychni zoshyty». – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1996; Hanzha O. I. Ukrainske selianstvo v period stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1917 – 1927 rr.) / Hanzha O. I. – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2000.
27. Kotsur V. P. Presa yak dzherelo vyvchennia nepu (Na materialakh Ukrainy, 1921–1925 rr.) / Kotsur V. P. // Naukovi pratsi z pytan politychnoi istorii. – K., 1991. – Vyp. 170; Kotsur V. P. Sotsialne protystoiannia v Ukraini na pochatku 20-kh rokiv (Na materialakh presy) / Kotsur V. P. / Visnyk Kyivskoho unyversytetu. – 1996. – Vyp. 34; Kotsur V. P. Istorychni doslidzhennia : uperedzheni ta obiektyvni otsinky (sotsialni zminy i politychni protsesy v Ukraini 1920-kh – 30-kh rr. : Istoriohrafiiia) / Kotsur V. P. – K. : Naukova dumka, 1998.

28. Reient O. P. Istoriiia Ukrainy KhIKh – KhKh st. : metodolohichnyi zriz i tematychni napriamy naukovooho poshuku / Reient O. P. // U.I.Zh. – 2007. – № 6; Reient O. P. Ukraina KhIKh – KhKh stolit. Rozdumy ta studii istoryka / Reient O. P. – K. : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2009.
29. Nechytailo V. V. Selianske hospodarstvo fermerskoho typu v Ukraini : istoriia i suchasnist / Nechytailo V. V. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2004; Nechytailo V. V. Polityka bilshovytskoi vlady shchodo hospodarstv fermerskoho typu v ukrainskomu seli v roky NEPu / Nechytailo V. V. // Bukovynskyi zhurnal. – 2005. – № 2 – 3.
30. Volosnyk Yu. P. Nova burzhuaziia Ukrainy ta rozvytok pryvatnopydpryiemnytskoi diialnosti na finansovomu rynku v roky nepu / Yu. P. Volosnyk. – Kh. : NMTs «SD», 2002; Sviatets Yu. A. Ukrainske selianske hospodarstvo ta nova ekonomichna polityka (kliometrychnyi analiz sotsialno-ekonomichnoho protsesu) / Sviatets Yu. A. – D. : Vyd-vo Dnipropetr. nats. un-tu, 2007; Smyrnov V. M. Sotsialna polityka v Ukraini v period NEPU. Vzaiemovidnosyny vlady i suspilstva v silskii mistsevosti : monohrafiia / Smyrnov V. M. – Kh. : Kharkiv yurydychnyi, 2010.
31. Vsemyrnaia ystoriia : V 24 t. T. 21. Myr v peryod sozdaniia SSSR / [Pod red. Bodak A. N., Voynych Y. E., Volchek N. M. y dr.]. – Mn. : Lyteratura, 1997; Ylyn S. S. Krestianskoe (fermerskoe) khoziaistvo y runok (20-e hodu y sovremennost) / S. S. Ylyn, A. M. Babakov. – M. : TsYSN, 1995; Ystoriia Rossyy. KhKh vek / [Pod red. Dmytrenko V. P.]. – M. : AST, 1997; Noveishaia ystoriia Otechestva. KhKh vek. V 2 t. T. 1 / [Pod red. Kyseleva A. F., Shchahyna E. M.]. – M. : VLADOS, 1998.
32. Labuzov V. A. Prervannui vubor. Orenburhskaiia derevnia v 20-kh – nachale 30-kh hodov XX stoletyia / Labuzov V. A. – M. : «Prosveshchenye», 2003; Rossyia nepovskaia / [Pod red. akadem. A. Yakovleva]. – M. : Novui khronohraf, 2002; Karr E. Ystoriia Sovetskoi Rossyy. V 14 t. Kn. 1, t. 1 – 2 : Bolshevystskaia revoliutsyia 1917–1923 : per. s anhl. / E. Karr. – M. : Prohress, 1990; Skott D. Blahymy namerenyiamy hosudarstva. Pochemu y kak provalyvalys proektu uluchsheniia uslovyi chelovecheskoi zhyzny : per. s anhl. / Skott D. – M. : Unyversytetskaia knyha, 2007; Velykyi neznakomets : krestiane y fermeru v sovremennom myre : per. s anhl. / [sost. Teodor Shanyn]. – M. : Prohress, 1992; Khoskynh D. Ystoriia Sovetskoho Soiuzu (1917 – 1991) : per. s anhl. / Khoskynh D. – Smolensk : Rusych, 2000; Vert N. Ystoriia Sovetskoho hosudarstva. 1900 – 1991 : per. s fr. / Vert N. – M. : Ves Myr, 2003.
33. Istoriiia ukrainskoho selianstva : Narysy: V 2 t. T. 2 / [vidp. red. V. A. Smolii] ; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. – K. : Naukova dumka, 2006.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2018 р.

В. Н. Лазуренко

Историография проблемы становления и жизнедеятельности крестьянских фермерских хозяйств Украины в период нэпа (1921 – 1929 гг.)

Раскрыта проблема становления и жизнедеятельности крестьянских фермерских хозяйств Украины в период новой экономической политики (1921–1929 гг.) по материалам, которые нашли свое отражение в работах

авторов 20-х–90-х гг. XX в. и начала XXI в. Освещены различные подходы исследователей к определению объективных параметров крестьянских фермерских хозяйств периода недостаточно развитого товарного производства.

Доказано, что существующая историография лишь фрагментарно фиксирует историю становления и развития фермерских хозяйств в Украине периода нэпа, что обуславливает необходимость ее комплексного исследования на диссертационном уровне.

Ключевые слова: зажиточное крестьянство, историография, кулак, крестьянство, сельское хозяйство, фермерство.

V. M. Lazurenko

Historiography of the problem of the formation and life of peasant farms of Ukraine in the days of the NEP (1921 – 1929)

The problem of the formation and life of peasant farms of Ukraine in the era of new economic policy (1921 – 1929) was revealed based on the materials found in the works of the authors of the 20s and 90s of the XX century. and the beginning of the XXI century. Different approaches of researchers to the definition of objective parameters of peasant farms of the age of underdeveloped commodity production are highlighted.

It is proved that the available historiography only fragmentarily records the history of the formation and development of farms in Ukraine during the epoch of NEP, which necessitates its comprehensive research at the dissertation level.

Keywords: prosperous peasantry, historiography, kulaks, peasantry, agriculture, farming.